

passa porta lezing 2014

bernardo carvalho

zo duidelijk als wat

Een paar jaar geleden had iemand bij ons in het bedrijf een geniaal idee: wat als iedereen nou eens hetzelfde boek zou lezen? We gingen er enthousiast mee aan de slag en trokken een flink aantal nieuwe mensen aan om het boek te vinden dat iedereen moest lezen. De salarissen stegen en om die steeds hogere salarissen te kunnen betalen werd het vinden van dat boek steeds dringender, net zoals het boek zelf ook steeds onontbeerlijker werd. De bedrijfsvooruitzichten werden een stuk interessanter, maar we zaten natuurlijk wel nog in de beginfase van proefballonnetjes oplaten en fouten maken.

Stukje bij beetje werd het idee verder uitgewerkt en we beseften dat er, om de bonussen te rechtvaardigen die we nu toekenden, eigenlijk elk jaar zo'n door iedereen gelezen boek moest uitkomen. Ideaal zou zijn als we om het halfjaar een boek hadden dat door iedereen gelezen werd, of, waarom ook niet, om de maand, of zelfs twee of drie per maand. En het zou ook moeten lijken alsof het om verschillende boeken ging, hoewel het steeds hetzelfde was. Een boek dat iedereen leest verenigt, zorgt voor consensus, overeenstemming in het denken, terwijl iedereen tegelijkertijd gelooft dat hij anders, origineler denkt dan de rest. Als je dus steeds hetzelfde boek hebt, krijg je geen problemen. We dachten: als we continuïteit kunnen geven aan ons project weten we over een paar jaar niet meer wat het is om van mening te verschillen. Van mening verschillen is slecht. Want meningsverschillen lopen uit op ruzie. En ruzie is een probleem.

Toen wij bij ons in het bedrijf op dat geniale idee kwamen, kreeg iemand van een ander bedrijf een even geniaal idee: als nou eens iedereen precies hetzelfde zou doen terwijl hij denkt dat hij iets anders doet, zou het dan niet veel makkelijker zijn controle uit

te oefenen op de wereld en dus het boek te vinden dat iedereen gaat lezen? En als we nou eens om dat gedaan te krijgen een mechanisme creëerden waardoor steeds meer mensen iets zouden lezen naarmate het meer gelezen werd en steeds meer mensen iets zouden bekijken naarmate het vaker gezien werd? Klinkt dat niet logisch? En zou het niet veel makkelijker voor ons allemaal zijn als we de klus om het boek dat iedereen wil lezen te vinden overlieten aan dat overbodige, vanzelfsprekende en logische mechanisme? Een mechanisme dat bij wijze van spreken slechts de wil van de gebruikers uitdrukt, die zelf het mechanisme op gang brengen □ terwijl ze er zonder het te merken door gebruikt worden □ in het geloof dat ze uit even vrije als spontane wil handelen?

Het probleem was dat, ondanks de genialiteit van die ideeën, niemand precies wist hoe je die zo logische en voor de hand liggende machine aan de praat moest krijgen. We wisten al jaren dat je beter geen boeken kunt uitgeven die problemen veroorzaken. Verschillen doen dat, verschillen veroorzaken problemen. En ook al worden verschillen als een groot goed beschouwd, wij bij ons in het bedrijf houden niet van problemen. Dat doet trouwens geen mens. Een paar jaar geleden zei iemand in het bedrijf: als alle andere bedrijven de wereld geven wat de wereld wil, waarom zou ons bedrijf dan de wereld geven wat niet iedereen wil? Het is gewoon een kwestie van vraag en aanbod. Dat is toch logisch en de natuurlijkste zaak van de wereld? De logica en de natuur zijn de moeders van alle dingen. Dat geldt in de eerste plaats voor de economie, maar waarom zou het niet net zo goed gelden voor de cultuur?

Een paar jaar geleden had iemand bij ons in het bedrijf nog een geniaal idee (wij hebben veel geniale ideeën bij ons in het

bedrijf): wat als we nou eens de taal die iedereen spreekt, bij wijze van spreken dan, in figuurlijke zin, de taal die iedereen verstaat, als we die zouden gebruiken om iedereen hetzelfde boek te laten lezen? Zou dat niet logisch en normaal zijn? En als we ervoor zouden zorgen dat de mensen uit de meest uiteenlopende talen in steeds minder talen zouden schrijven, tot we uitkwamen bij één taal, dezelfde taal voor iedereen? Natuurlijk zouden we dat wel op een of andere manier aantrekkelijk moeten maken. En wat is er aantrekkelijker dan weten dat je in de taal schrijft die iedereen leest, de taal die iedereen verstaat? En als we, om de diehards te overtuigen die het vertikten om in diezelfde taal te schrijven, de indruk wekten dat we nog steeds in verschillende talen schreven? Hoe dan, hoor ik u vragen?

We zouden alleen maar hoeven voor te stellen dat de mensen uit gebieden waar andere talen worden gesproken hun ervaringen zouden opschrijven in de taal die iedereen spreekt en verstaat. Zou dat niet geweldig zijn? Bovendien zouden we in één moeite door de noodzaak van het vertalen opheffen. Ze zouden alleen maar het accent en de couleur locale van talen die niet iedereen spreekt en verstaat hoeven na te bootsen in die ene, gemeenschappelijke taal. En als we nou eens een naam verzonnen voor al die accenten binnen één en dezelfde taal? Iets in de trant van multiculturalisme? Zou dat niet ongelooflijk zijn? De indruk zou in elk geval erg positief zijn. Alsof iedereen over de hele wereld in één en dezelfde taal zou kunnen zitten. Op die manier zouden er geen problemen meer zijn. Wij houden niet van problemen. Problemen leveren geen geld op en je krijgt er koppijn van. Zo zou iedereen blijven geloven in totaal verschillende werelden terwijl de hele wereld volkomen gelijk zou zijn. En steeds gelijk zou

worden, hoewel ogenschijnlijk steeds verschillender, omdat iedereen in dezelfde taal zou lezen wat vroeger in andere talen was geschreven die niet iedereen leest, met als voordeel dat we niet eens meer zouden hoeven betalen voor de vertalingen.

Gelukkig voor ons kreeg iemand in een ander bedrijf toevallig net op hetzelfde moment een ander geniaal idee. In dat andere bedrijf dachten ze: wat als we nou eens een wiskundig en wetenschappelijk onderbouwde logica met bijbehorend mechanisme ontwierpen waardoor iets des te vaker bekeken wordt naarmate het vaker wordt gezien, en naarmate iemand iets vaker leest, de anderen ertoe gebracht worden om hetzelfde te lezen, in de veronderstelling dat ze dat doen op grond van hun eigen verdienste en inspanning? Zou dat niet ongelooflijk zijn? Dat idee hadden ze in een ander bedrijf. Daarom kunnen we niet zeggen dat het hetzelfde idee was als wij bij ons hadden, hoewel beide ideeën erg op elkaar leken. We kunnen niemand beschuldigen van bedrijfsspionage of plagiaat, want het was niet hetzelfde idee; het was een analoog idee.

Veel geniale en analoge ideeën ontstaan op hetzelfde moment. Bij ons in het bedrijf noemen we dat synergie. We leven in een synergetische tijd. En naar analogie van de fusies en overnames die om ons heen plaatsvinden denken we dat we, net zoals we een boek zoeken dat door iedereen gelezen wordt, eigenlijk ook één enkel bedrijf zouden moeten zijn, een bedrijf dat samengesteld is uit alle bedrijven met vergelijkbare ideeën. Dan zouden we meer greep krijgen op de wereld en die beter kunnen leiden in de speurtocht naar het boek dat iedereen leest. Gewoon omdat ons idee en het idee van de andere bedrijven met elkaar spoorden en even eenvoudig en voor de hand liggend waren: hoe

vaker mensen over iets horen praten, des te vaker gaan ze daar ook zelf over praten. Alles hangt samen. Dat is eenvoudig, dat is menselijk. En wat menselijk is is, omdat het voor de hand ligt en natuurlijk is, altijd goed. Dat moet in het boek staan dat iedereen gaat lezen, denken wij bij ons in het bedrijf, want daarin wil iedereen geloven. Wat menselijk en natuurlijk is, is altijd goed.

Een paar jaar geleden had iemand bij ons in het bedrijf nog een geniaal idee, dat strookte met de voorgaande geniale ideeën, een idee met een wereldwijde visie: we laten wat negatief is ook negatief klinken. Is dat niet logisch, duidelijk en vanzelfsprekend? Op die manier krijgen mensen een afkeer van kritiek. Van nature willen ze goede dingen horen. En wij kunnen alleen maar goede berichten geven. En we zorgen ervoor dat de mensen zich dusdanig vereenzelvigen met dat mechanisme en die logica □ die door onze in één wereldwijd bedrijf verenigde bedrijven zijn geschapen op basis van wiskundige en wetenschappelijke formules, een mechanisme en een logica die even menselijk en natuurlijk zijn als de mensen zelf □ dat als er kritiek op wordt geuit, de mensen zich persoonlijk beledigd zullen voelen, alsof ze zelf worden aangevallen. En ze zullen reageren alsof ze God en de natuur verdedigen.

Dat was het geniale idee dat we een paar jaar geleden bij ons in het bedrijf hadden, nadat we gefuseerd waren met een ander bedrijf, terwijl in weer een ander bedrijf iemand hetzelfde idee, dat wil zeggen een analoog idee had. Als je door de wereld reist, denk je dat je puur toevallig allerlei dingen ontdekt, maar de dingen die je ontdekt zijn allang eerder ontdekt door anderen, zijn de dingen die mensen het vaakst ontdekken. Dus is het niet meer dan normaal dat twee bedrijven terzelfdertijd op hetzelfde idee

komen. Ze zijn immers afgestemd op hun tijd. Ze zijn synergetisch. En het is ook logisch dat dat mechanisme ons flink heeft geholpen om het boek te vinden dat iedereen zal gaan lezen, simpelweg omdat we daardoor niet langer hoeven te zoeken, aangezien we die taak kunnen overdragen aan onze lezers. Het was inderdaad een geniaal en, bij wijze van spreken, analoog idee.

Want zeg nu zelf, als de mensen willen geloven dat de aarde plat is, ga je ze toch niet aanpraten dat die rond is? Waarom zou je tegen ze ingaan als je ook kunt instemmen met hen en met wat ze normaal en natuurlijk vinden? Waarom het publiek provoceren? Waarom dat dwingen dingen te zien die het niet met het blote oog kan waarnemen? Of niet wil zien? Is dat niet je reinste aanmatiging? Bij ons in het bedrijf denken wij met het blote oog, altijd samen met het publiek, nooit ertegen. Bij ons in het bedrijf zijn we niet aanmatigend. En we willen geen problemen scheppen. Wij werken voor de cultuur, voor het welzijn van de medemens: we dachten dat we het criterium bij uitstek konden scheppen voor het boek dat iedereen gaat lezen. Ik zal het u uitleggen.

Een paar jaar geleden, voor we onze ideeën kregen, kon een schrijver uit de periferie van de wereld die wereld confronteren met zijn anders-zijn. Dat was waardevol, zeker, omdat het afweek, maar dan wel beperkt en in geringe mate, en wij in het centrum gaven het niet de erkenning die het verdiende. En hoewel we hadden geprobeerd om dat anders-zijn, het verschil, terug te brengen tot iets begrijpelijks dat er ook nog lekker in ging, gewoon door de kans op vertaling net zo lang klein te houden tot hij precies begreep wat hij moest schrijven om vertaald en geapprecieerd te worden, ondanks dat alles kregen we geen vat op hem. In de randgebieden van de wereld bleef maar zoveel rommel

uitkomen! Maar als diezelfde schrijver uit een van de randgebieden zich aan dezelfde excellente regels zou moeten houden als de schrijver die in het centrum van de wereld onderworpen was aan de enige algemene taal die we allemaal verstaan, dan zouden we kwaliteit uitvoeren en het goede doen. Begrijpt u wat ik bedoel? Kunt u mij volgen?

Voordat wij bij ons in het bedrijf briljante ideeën kregen, kon de eerste de beste imbeciel willekeurig welke platitude uitkramen in een andere taal, zoals ‘cultuur is de regel, kunst de uitzondering’, en iedereen klapte in de handen. Om de verkeerde redenen! Ja, om de verkeerde redenen! Dat was de toren van Babel! Een poel van misverstanden en vergissingen. Natuurlijk is de cultuur de regel. Wat wij bij ons in het bedrijf dachten was dus: leve de cultuur! Iedereen wil de cultuur vieren en beoefenen. In voetbaltermen: bal naar voren! Aanvallen! Positief denken. Wij vertegenwoordigen negenennegentig procent tegen één procent. Wij staan aan de kant van de cultuur. Kunst vormt de één procent, vormt de uitzondering. En wij zijn de negenennegentig procent. Wij bij ons in het bedrijf zijn voor het welzijn, de democratie en de cultuur. Ik wil me niet op de borst kloppen, maar het idee om één criterium te bedenken waarmee je alle boeken die iedereen leest kunt beoordelen was van mij. En welk criterium is als enige in staat om iedereen zonder enig voorbehoud te laten knikken? De uitnemendheid! Wij denken: de uitnemendheid maakt een eind aan de ongelijkheid met al dat blabla van verschil zus en anders-zijn zo, van relativisme, wat eigenlijk gewoon een eufemisme en een dekmantel is voor corruptie en onbekwaamheid. Dat is het wat de periferie ons aan te bieden heeft: corruptie en onbekwaamheid vermomd als verschil. Met uitnemendheid voor

iedereen wordt het zwart-wit: een boek is goed en iedereen leest het of het is slecht en niemand leest het. Uitnemendheid is objectief en absoluut. Recensies zijn niet nodig, de mening van de lezer volstaat. En hoe meer meningen, hoe uitnemender het wordt.

Nu hoor ik u al vragen: maar wat is dan goed? Wat zeg ik dan, en wat moet u zeggen als ik het niet meer kan omdat ik weg ben? Heel simpel: gewoon dat goed is wat natuurlijk is, en natuurlijk is datgene wat de mensen geloven. Wat zegt u? God? Maar is God dan niet goed? Nou dan. Om iets te geloven moet het ook geloofwaardig lijken.

Niemand wil negatieve dingen horen, niemand wil negatieve kritiek. Nee! Maar met meningen ligt het anders: u denkt synergetisch. Zelfs om iets af te kraken. En dat is goed, want het is collectief. Het gaat niet langer om de subjectiviteit van één procent, maar om de objectiviteit van negenennegentig procent. Natuurlijk, iedereen wil bijzonder zijn, maar je kunt op je vingers natellen dat niet iedereen echt bijzonder kán zijn. Je hoeft alleen maar te geloven dat je bijzonder bent, zoals trouwens iedereen doet, en dat blijven denken, zoals ook iedereen doet.

En daarom kunnen we veel boeken uitgeven zonder de uniformiteit van één enkel boek in het gedrang te brengen, mits ze allemaal min of meer hetzelfde, of analoog, of synergetisch zijn in hun ogenschijnlijke verschil. En het criterium om die boeken te beoordelen en min of meer gelijk te maken is de mate van hun geloofwaardigheid. Ik zal het u uitleggen. Wat gelooft u eerder: een verhaal dat de neerslag is van iets wat echt gebeurd is of een of ander hersenspinsel uit het bijzondere hoofd van één iemand? Wat vindt meer weerklank? Wat waar gebeurd is en door iedereen

beaamd kan worden, of de tegennatuurlijke gedachten van een gek?

Wij willen geloven in wat we lezen. We willen personages van vlees en bloed. We willen geloven wat ze ons vertellen. Niemand wil boeken lezen die zelf in twijfel trekken wat ze vertellen. Snapt u? Dus het criterium is realisme. Je moet zorgen dat je geloofd wordt om goed te zijn. Als je vragen begint te stellen is het afgelopen. En daarom is het belangrijk dat iedereen hetzelfde boek leest en denkt dat hij anders denkt terwijl hij precies hetzelfde denkt. Op die manier krijg je geen problemen en geen onenigheid, er kan alleen realisme bestaan als iedereen op zijn minst dezelfde dingen gelooft.

Bij ons in het bedrijf weten we dat alles positief en natuurlijk moet zijn, maar ik mag niet nalaten u te waarschuwen voor de slinkse activiteiten die de terroristen van de uitzondering ondernemen tegen ons realisme en onze consensus, want u moet ook attent zijn op die dreiging en u goed wapenen tegen die pest als hij de kop opsteekt. De terroristen van de uitzondering geloven inderdaad echt in de bijzonderheden! En de problemen! Ze zeggen dat kunst problemen moet aankaarten, dat kunst geen oplossingen hoeft te bieden. Ze willen problemen scheppen terwijl het publiek oplossingen wil! Niemand zit te wachten op nog meer problemen.

Ze gebruiken de taal om wat anderen zeggen in twijfel te trekken. Daarom zijn ze niet alleen gek maar ook gevaarlijk. Hun credo zijn de verschillen en onenigheden, alsof dat zou kunnen. Terwijl wij bij ons in het bedrijf met pleonasmen werken, werken de terroristen van de uitzondering met paradoxen. Waar dat toe kan leiden? Tot een wereld van twee of drie genieën die dingen

zeggen die in tegenspraak zijn met wat wij allemaal denken? En in tegenspraak met wat wij allemaal geloven? Is dat wat ze willen? Sinds wanneer is literatuur denkwerk? Waar blijft dan het plezier in het lezen? Wie wil er nou iets lezen waar hij geen plezier aan beleeft?

Aan problemen beleef je geen plezier. Kijkt u alleen maar naar ironie en tegenstelling. Daarom hebben wij besloten om boeken over de wereld uit te strooien die altijd weer dezelfde dingen herhalen, hetzelfde geloof, dezelfde enige taal die iedereen verstaat en gelooft, zelfs als de omslagen en schrijvers op het eerste oog anders lijken. Intussen blijven een paar mislukkelingen die vastzitten aan het verleden verbeteren anachronismen creëren, door middel van contradicties en bijzonderheden die onverenigbaar zijn met het heden. Niets lijkt in staat hen af te koelen en te overtuigen dat wij bij ons in het bedrijf al gewonnen hebben en dat we de wereld in onze handen houden. Zij blijven maar vechten tegen wat natuurlijk is. In naam van de verschillen en de uitzonderingen.

En wat willen ze? Evenveel wereldbeelden creëren als er boeken worden uitgegeven? Hoe kan dat met de hoeveelheid boeken die we moeten uitgeven om ervoor te zorgen dat de wereld één kant uit blijft lopen en wij ons loon blijven ontvangen? Willen die mislukkelingen het publiek en de smaak van het publiek beledigen ten koste van onze bonussen? Het publiek bepaalt wat kunst is en wat literatuur is en wat waarheid is. Wij bij ons in het bedrijf begrijpen dat en geven het publiek de kanalen om zich uit te drukken en ons te vertellen wat het wil. Daar zijn we trots op. De lezer is een klant. En een klant hoor je goed te behandelen. Wij geven de mensen wat ze willen. Wij voorzien in een vraag. Wij

geven een bevestiging door middel van ons realisme. Niemand is op zoek naar contradicties en paradoxen. Wij werken met zekerheden. En de terroristen van de uitzondering willen twijfel en tweedracht zaaien. Er is niets vervelender dan twijfel. Wie wil er nou twijfelen? En waar dient de literatuur anders voor dan te bevestigen en te behagen? Ik vraag waar anders voor? Wat voor tegenvoorbeelden kunnen zij geven? De impressionisten? De moderne kunst? De wetenschap? Menen ze dat echt? Of is het gewoon een grapje? Pas op voor die lui, want wat u hun ook geeft, iemand die onafhankelijk is heeft nooit genoeg, is nooit verzadigd, is nooit tevreden met de wereld en houdt nooit op met het lezen en zoeken van boeken die niet iedereen leest, de boeken die nog niet bestaan, de boeken die nog geschreven moeten worden en die op geen enkel ander boek lijken. U bent gewaarschuwd. Ik dank u.

Vertaald uit het Portugees (Brazilië) door Harrie Lemmens

Bernardo Carvalho (1960) is een vooraanstaande Braziliaanse schrijver en journalist. Als buitenlandcorrespondent in Parijs en New York werkte hij jarenlang voor de krant *Folha de São Paulo*. Carvalho is een meester in het creëren van een geheimzinnige sfeer en het oprakelen van een verdrongen verleden. Poëzie en waarheid zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden in een spel met perspectieven en persoonlijkheden. De in het Nederlands vertaalde roman *Nove noites* (2002, *Negen nachten*, Meulenhoff, 2006) vertelt het verhaal van een jonge Amerikaanse antropoloog

die in het binnenland van Brazilië zelfmoord pleegt. Recente romantitels zijn *Mongólia*, *O Filho de Mãe* (2009, 'Ta mère, Métaillié, 2010) en *Reprodução* (Companhia das Letras, 2013). In september en oktober 2014 werkt Carvalho aan een nieuwe roman tijdens een residentie bij Passa Porta.

Openingslezing voor het tiende seizoen van het internationaal
literatuurhuis Passa Porta

Brussel, 16 oktober 2014

www.passaporta.be